

RADOSLAV DODIG, *Homo criticus: tekstovi objavljeni u časopisu Status: 2002.-2014.*, Hercegovačka kulturna baština Bilig, Ljubuški, 2021., 254 str.

Knjiga *Homo criticus: tekstovi objavljeni u časopisu Status: 2002.-2014.* kompilacija je 22 članka autora Radoslava Dodiga koji su u razdoblju od 2002. do 2014. godine objavljeni u 17 brojeva *Statusa - Magazina za političku kulturu i društvena pitanja*. Tekstovi su okupljeni i postumno objavljeni u jedinstvenoj publikaciji u spomen na pokojnog autora u nakladi Hercegovačke kulturne baštine Bilig u Ljubuškom 2021. godine. Urednik knjige je Ivan Vukoja, koji je uređivao i časopis u kojem su tekstovi objavljeni.

Kazalo (str. 5) zatim slijedi uvodni tekst naslovljen *Svestrani homo criticus* (str. 7-9) u kojem urednik naglašava da se taj naziv odnosi na Radoslava Dodiga kojega je krasila odgovornost i kritičnost koja nije poznavala nedodirljive autoritete. Dodig je prema mišljenju urednika bio "erudit, sveznadar, mnogoznalac, polihistor - *homo universalis*", a to se očituje u raznolikosti napisanih tekstova raspoređenih po kronološkom redu objavljivanja.

Tekst *Troja - san ili stvarnost?* (str. 11-16) kratki je pregled poznatih činjenica vezanih za taj povijesno-mitološki toponim. Autor piše o Homerskom pitanju, ubikaciji epskoga Ilija, modernim istraživanjima, ali i pokušajima pronalaska Troje u Gabeli i brojnim drugim mediteranskim lokalitetima. *Čija je Humska zemlja?* (str. 17-20) pregled je knjige *Humska zemlja u srednjem vijeku* kojoj Dodig kontraargumentacijom odgovara na zaključak da je Hum "oduvek bio srpska zemlja". U tekstu *Mitomanije bez granica* (str. 21-28) autor donosi pregled zbornika *Historijski mitovi na Balkanu* koji upotpunjuje vlastitim popisom mitomanskih historiografskih publikacija.

Tekst *Bosanskohercegovački panoptikum 1990. iz hrvatskog kuta* (str. 29-45) pregled je demokratskih promjena i pojave višestranačja u Bosni i Hercegovini 1990. godine. Popuštanje partijskoga stiska nagoviješteno je raskolom u siječnju 1990. na 14. Izvanrednom kongresu SKJ. Dodig navodi da je SK BiH 21. ožujka 1990. registriran kao stranka na republičkom Višem sudu u Sarajevu te zaključuje da je do

tada *de iure* djelovala ilegalno. Skupština SR BiH zabranila je udruživanje na temelju nacionalne i vjerske pripadnosti 21. veljače 1990., ali ta odluka nije mogla zaustaviti pokrenute silnice pa je krajem veljače u Grudama osnovan Inicijativni odbor Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ BiH), a u ožujku i Inicijativni odbor Stranke demokratske akcije (SDA). Uslijedilo je formiranje niza manjih stranaka. Osnivanje novih Inicijativnih i Poticajnih odbora HDZ-a BiH pozdravio je i stranački vrh iz Zagreba. U tim je okolnostima Savezni sekretarijat za narodnu obranu u svibnju 1990. naredio premještanje oružja republičkih teritorijalnih obrana u vojarnu JNA. Kao predvodnik hrvatskih političkih gibanja isprofilirao se Davor Perinović, liječnik iz Sarajeva, kojega su prema autorovim tvrdnjama podržavali mlađi i neiskusniji članovi HDZ-a BiH. Muslimanski intelektualci su u lipnju utvrdili da je Musliman neadekvatna odrednica za nacionalno biće te predložili prihvaćanje imena Bošnjak ili Bosanac. U srpnju je formirana Srpska demokratska stranka (SDS) na čelu s Radovanom Karadžićem, a na njezinu svečanom osnivanju istaknuto je da će srpski političari u slučaju konfederalnoga rješenja jugoslavenskoga pitanja tražiti promjenu "Brozovih" granica. Dok su sarajevski listovi u kolovozu najavljivali lažiranje izbora zbog navodna prijavljivanja Hrvata iz Metkovića, Imotskoga i Vrgorca u Hercegovini, u Skenderiji je održana osnivačka skupština HDZ-a BiH s Perinovićem na čelu. Zbog kompromitacije Perinovića njegovim bizarnim, megalomanskim i egoističnim izjavama, u Zagrebu je 7. rujna 1990. održan zatvoreni sastanak na kojemu je Franjo Tuđman smijenio Perinovića koji je za tu odluku optužio "hercegovačke autonomaše". Tekst završava opisom rezultata prvih postkomunističkih višestranačkih izbora u BiH 18. studenoga 1990., nakon čega je za predsjednika skupštine izabran Momčilo Krajišnik, mandatar vlade postao je Jure Pelivan, a predsjednik republičkoga predsjedništva Alija Izetbegović. Hrvatski članovi predsjedništva postali su Franjo Boras i Stjepan Kljujić, novi čelnik HDZ-a BiH.

U tekstu *Demetaforizacija Balkana* (str. 47-60) Dodig prikazujući zbornik radova *Balkan kao metafora: Između globalizacije i fragmentacije* donosi zapadnjačke predrasude prema zemljama i narodima Jugoistočne Europe. Autor navodi da se prilikom predstavljanja zbornika u Grazu balkanizmu pripisala i karakteristika balkanizacije svojih istočnih susjeda, odnosno ustvrdilo se da "balkanski" narodi nastoje svoje istočne susjede prikazati nazadnijima, dok sebe predstavljaju kao Zapad.

Dodig u tekstu *Opaske o imenu jezika Bošnjaka* (str. 61-68) navodi da je od 1945. do 1990. godine službeni jezik BiH bio oktroirani srpskohrvatski. Dok su se hrvatski i srpski jezik međusobno udaljavali, muslimanski političari pozivali su svoje sunarodnjake da se izjasne kao govornici bosanskoga jezika. Dio ih je tražio i da se službeni jezik republike preimenuje u bosanskosrpskohrvatski. Nakon uspostave Federacije BiH Washingtonskim sporazumom određeno je da je jezik Bošnjaka "bosniac language", što je u radnim materijalima hrvatskih zastupnika federalne skupštine prevedeno ispravno kao "bošnjački jezik", dok su bošnjački političari posjedovali materijale s krivim prijevodom "bosanski jezik". Budući da su Muslimani za novo nacionalno ime izabrali termin "Bošnjak", onda bi naziv bošnjački jezik usporavao željenu integraciju Hrvata i Srba u tu naciju, dok je naziv bosanski jezik nudio veći potencijal bosanizacije svih stanovnika Bosne i Hercegovine. Dvije verzije prijevoda pojavile su se i u prvom broju *Službenih novina Federacije BiH*, nakon čega je objavljena revidirana verzija prvoga broja *Službenih novina* u kojoj je ispravljena "pogreška" iz verzije teksta na hrvatskome jeziku. Dodig smatra da je uvođenje termina "bosanski jezik" koji hrvatski zastupnici nikada nisu prihvatili "kaubojski čin". Autor nadalje naglašava da Bošnjacima nitko ne može zabraniti da svoj jezik zovu bosanskim, ali da Hrvati imaju jednako pravo taj jezik zvati bošnjačkim, osobito kada je u engleskoj verziji ustava napisano "bosniac language".

Tekst *Žmurka s izgubljenim identitetom* (str. 69-76) prikaz je knjige *Leksikon YU mitologije* u kojem Dodig navodi da je razdoblje socijalističke Jugoslavije obilježeno mitološkom žmurkom u kojoj su svi znali kamo tadašnja politika vodi, ali su žmureći hitali u tom smjeru. Nadalje, slijedi tekst naslovljen *Ratne trublje i poratni bubnjevi* (str. 77-85) u kojem Dodig analizira članke bosanskohercegovačke tematike objavljene u časopisu *Erasmus*.

Potom slijedi tekst *Hercegovačka elita 1970.* (str. 87-107) u kojem Dodig definira pojam elite u socijalističkoj Jugoslaviji u kojoj su povlašteni sloj činile brojne političke, birokratske i vojne osobe, kao i tehnokracija. Autor donosi popis od 312 pripadnika elite iz Hercegovine čija je imena crpio iz knjige *Ko je ko u Jugoslaviji* te naglašava da je među njima bilo po 126 Srba i Muslimana (po 41 %), dok je Hrvata bilo samo 57 (18 %). Tih je godina hercegovačko stanovništvo činilo 51,12 % Hrvata, 22,7 % Muslimana i 18 % Srba. Visoka razina centralizacije očitovala se u tome da je 210 "elitista" živjelo u Sarajevu ili Beogradu. Naposlijetku, dobro je naglasiti da je radnička klasa kao temelj "egalitarne" socijalističke ideologije samoupravljanja činila čak 1 % popisane elite.

Uspomene Leona Bilinskog (str. 109-113) prikaz je knjige memoara ministra financija Austro-Ugarske i upravitelja Bosne i Hercegovine od 1912. do 1915. godine. Bilinski je kao Poljak iz austrijskoga dijela Monarhije trebao voditi pomirljiviju politiku prema Hrvatima i Srbima od njegovih mađarskih prethodnika. On se zalagao za proširenje željezničke povezanosti te je podržavao ideju širenja Srbije do mora u Albaniji kako bi neutralizirao njihove zahtjeve prema zapadu. Nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata prilikom zamjene mirnodopskih kadrova onima osposobljenima za vođenje rata, Bilinski je napustio svoju dužnost.

Dodig u tekstu *Hercegovina ili esej o "zemlji na čenaru"* (str. 115-133) sintetizira povijest hercegovačkoga kraja koji je 2005. godine zauzima 22,3 % površine BiH te je bio naseljen s 11,47 % stanovnika te države. Najstariji tragovi čovjeka u BiH su paleolitički nalazi na lokalitetu Badanj kod Stoca. Hercegovina je i u neolitiku bila odijeljena od Bosne te je primala kulturne tekovine s Jadrana, preko Neretve do Konjica, dok su se Bosnom širile panonske kulture. Oko 1800. godine pr. Kr. ove krajeve naselili su Indoeuropljani, a na prijelazu s 13. na 12. stoljeće pr. Kr. Iliri. Hercegovinu su podijelila ilirska plemena Delmata, Ardijejaca i Daorsa, a sve su ih pokorili Rimljani čija se kultura širila iz gradskih središta triju konvenata: Salone, Narone i Epidaura. Plodove kristijanizacije izbrisale su seobe Slavena koji su u 10. stoljeću, tad već uglavnom kristijanizirani, imali političke entitete Paganije, Zahumlja i Travunije, dok je Bosna bila tek "zemljica". Dodig tvrdi da se u maloj i perifernoj Hercegovini nije mogla razviti stabilnija državna organizacija, a da je u nedostatku državnog autoriteta narod razvio "posebnu vezu" s franjevcima u kojima je možda vidio "zemaljskoga i nebeskoga zaštitnika". Kontinuirano odsustvo stabilne državne vlasti od propasti Rimskoga Carstva do demokratske tranzicije na kraju 20. stoljeća oblikovalo je mentalitet prilagodljiva i snalažljiva Hercegovca. U taj mentalitet ukorijenjeno je nepovjerenje prema svakome režimu pa tako i prema onome koji nastoji Hrvate, Srbe i Bošnjake ove zemlje pretvoriti u Bosance.

Nadalje slijedi Dodigov tekst *Carl Patsch (1865.-1945.)* (str. 135-140) kojega je napisao povodom 140. obljetnice rođenja i 60. obljetnice smrti nekadašnjega kustosa Zemaljskoga muzeja u Sarajevu i pionira bosanskohercegovačke arheologije koji je otkrio ostatke Delminija, Mogorjela i drugih nalazišta, te istraživao ostatke Narone. U tekstu *Fenomen krstjani u srednjovjekovnoj Bosni i Humu* (str. 141-147) Dodig donosi prikaz istoimenoga zbornika kojega ocjenjuje stručnim,

temeljitim i vrijednim štivom te naglašava da se većina autora slaže da krstjani nisu slijedili nikakav dualistički, manihejski ili bogumilski nauk. Dodig ipak naglašava da su na koricama zbornika "provučene" konture stećaka koji su pojavno, umjetnički, funeralno, vjerski i simbolično posve drugi kontekst od fenomena krstjana s kojima nemaju veze te da je na taj način, ako već nije znanstvenim radovima u zborniku, ostvarena sugestivna podvala u cilju krađe identiteta.

Autor u tekstu *Ustavno-gordijski čvor u Bosni i Hercegovini 1990.-1994.* (str. 149-154) navodi da je u trenutku višestranačkih izbora 18. studenoga 1990. na snazi bio ustav SR BiH proglašen 1974. godine, a potom je uslijedilo četverogodišnje razdoblje u kojem je kreirano više prijedloga novoga ustava. Oporbeni Savez socijalističke omladine - Demokratski savez BiH zagovarao je građanski i liberalni ustav. Potom su europske velevlasti iz Bruxellesa u ožujku 1992. predložile državnu zajednicu triju nacionalnih entiteta što je odbila srpska strana. U jesen 1992. zadaću izradbe ustava preuzela je Ženevska konferencija kojom su predsjedali Cyrus Vance u ime UN-a i lord David Owen u ime EZ-a, a oni su u siječnju 1993. predložili formiranje decentralizirane BiH podijeljene na 10 autonomnih provincija. Nakon što je srpska strana odbila i taj prijedlog, Thorvald Stoltenberg i lord David Owen u rujnu su izradili plan koji se vratio na ideju triju konstitutivnih republika s neutralnim Sarajevom. Još jedan neuspjeh europskih pregovarača kao posljedicu imao je američko preuzimanje ustavotvorne inicijative. Dodig navodi da su Amerikanci uvidjeli da su brzi zrakoplovi i pametne rakete najsnažniji argument u slamanju nepopustljivosti srpskih pregovarača.

U tekstu *RTV pristojba - nepristojno državno džeparenje* (str. 155-161) Dodig opisuje pokušaje državnoga vodstva BiH da građanima nametne plaćanje pristojbe za posjedovanje radijskih i televizijskih prijemnika što su podržavali Međunarodna zajednica i Visoki predstavnik, "tutori i egzekutori" domaće zajednice. Autor naglašava da je najveći otpor plaćanju pristojbe postojao u područjima s većinski hrvatskim stanovništvom koje nije željelo plaćati servise na kojima se nije govorio hrvatski jezik. *Istina o Bosni i Hercegovini* (str. 163-168) prikaz je istoimene knjige Miroslava Tuđmana koju Dodig opisuje kao "lijevak protiv proizvodnje zaborava". Tekst *Vulgarizacija stećaka* (str. 169-176) naglašava da unatoč bošnjačkoj uzurpaciji stećak nije isključivo bosanski, a ponajmanje bogumilski, spomenik. Najviše stećaka nalazi se u Hercegovini, a ne u Bosni, dok nekoliko tisuća primjeraka postoji u Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori gdje nije bila ra-

sprostranjena Crkva bosanska. Dodig smatra da bi naziv bosanski stećak bilo ispravnije zamijeniti nazivom hercegovački stećak ili pak arhaizmom humski bilig. Nadalje, Dodig u tekstu *Robert D. Greenberg, Jezik i identitet na Balkanu; raspad srpsko-hrvatskoga* (str. 177-182) donosi prikaz knjige američkoga slavista sa sveučilišta u Yaleu.

Autor u tekstu *Zagora i Hercegovina - jedno stablo, dvije grane* (str. 183-188) donosi sažetak povijesti Dalmatinske zagore potaknut objavom knjige *Dalmatinska zagora - nepoznata zemlja*. Nakon dviju kultura kamenoga doba uslijedila je Cetinska kultura metalnoga doba. Zagoru, kao i Hercegovinu, potom su nastanjivali Delmati, dok su za rimskoga razdoblja osnovane biskupije u Naroni, Skardoni i Saloni. Dodig naglašava da je Zagora do osmanskoga osvajanja bila jedna o razvijenijih europskih regija, a važan demografski čimbenik toga kraja bili su slavenizirani Vlasi koje su mletačke vlasti nazivali Morlacima. Tekst *Tko je ukrao hercegovačke bilige?* (str. 189-199) upozorava na problem zanemarivanja Hercegovine, posebno njezina zapadnoga dijela, na izložbi *Stećci* održanoj u rujnu 2008. u Galeriji Klovićevi dvori u Zagrebu. Dodig naglašava da se više od trećine stećaka nalazi u Hercegovini, ali da usprkos tomu nijedan Hercegovac nije sudjelovao u organiziranju izložbe i sastavljanju njezina kataloga. Autor opisuje i krive interpretacije i mitologizaciju motiva na stećcima kao što su podignuta ruka i štap koji se koriste kao oslonac u kreiranju "drevnoga" bosanskog identiteta. Tekst *Perun na Prenju, Veles na Veležu* (str. 201-217) napisan je povodom objave knjige *Božanski boj* akademika Radoslava Katičića. Dodig opisuje središnji mit staroslavenske religije, borbu nebeskoga gromovnika Peruna koji rezidira na planinskim vrhuncima sa zmijolikim Velesom koji se nakon poraza u hrastovoj šumi strmoglavio niz riječni tok. Autor nadalje navodi više toponima koji su u prošlosti smatrani pozornicom te epske borbe. Takve krajolike činila su brdska uzvišenja, hrastove šume (Dubrave) te rijeke ili potoci, a u razdoblju kristijanizacije u njima su izgrađene brojne crkve. Dodig smatra da su predstave kršćanskih svetaca: sv. Ilije, sv. Vlahe, sv. Vida, sv. Ivana i Arkandela Mihaela; u slavenskim područjima poprimili obilježja ranije štovanih poganskih božanstava.

Zadnji tekst ove knjige jest *Predslavenski korijeni Über Alles* (str. 219-253) kojega je Dodig napisao kao osvrt na trilogiju akademika Ibrahima Pašića pod naslovom *Predslavenski korijeni Bošnjaka*. Pašić je na temelju vlastita (ne)znanja iz filologije, lingvistike i etimologije pokušao pronaći ilirsko-gotsko-tračke korijene "autohtonih" Bošnjaka, civiliziranih još u razdoblju antičkih Grka i Rimljana. U pokuša-

ju objašnjavanja bošnjačke etnogeneze, Hrvati i Srbi prikazani su kao "slavenski dotepenci". Dodigov osvrt na 35 stranica, potkrijepljen s 266 bilježaka u kojima se autor poziva na brojne primjerke novije relevantne znanstvene literature koju je Pašić uglavnom ignorirao, vrijedniji je od preko 1.800 stranica akademikove mitologije.

Na kraju knjige nalazi se *Životopis* (str. 254) Radoslava Dodiga.

Radoslav Dodig manifestirao je vlastitu stručnost i višestranost u mnogo navrata, a tematika njegovih tekstova koja seže od antike, preko srednjovjekovlja i moderne povijesti do autoru suvremenih razdoblja može privući raznoliko čitateljstvo. Uz to, njegovi autorski članci, od kojih su oni s autoru suvremenom tematikom potkrijepljeni izvornim dokumentima koje je Dodig kao dionik tih događaja prikupio, kao i prikazi drugih publikacija, mogu poslužiti kao primjer kvalitetne znanstvene kritike i argumentacije, zbog čega je knjiga *Homo criticus: tekstovi objavljeni u časopisu Status: 2002.-2014.* djelo vrijedno pozornosti.

Zvonimir Herceg